

tokat
ilmiyat
dergisi

Tokat İlmîyat Dergisi | Tokat Journal of İlmîyat
9/1 (Haziran | June 2021)
ISSN 2717-6134 | e-ISSN 2717-610X

Arap Yarımadasında Kabile Hayatı

Yazar Hakan Temir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020)

Tribal Life in the Arabian Peninsula

written by Hakan Temir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020)

Değerlendiren | Reviewed by

Muhammed UÇ

Arş., Gör., Kırıkkale Üniversitesi Res. Asst., Kırıkkale University
İslami İlimler Fakültesi Faculty of Islamic Sciences
İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Department of Islamic History and Arts
Tokat | Türkiye Tokat | Turkey
mmuccii@outlook.com.tr orcid.org/0000-0001-7576-5225

Atıf | Cite as:

Uç, Muhammed. "Arap Yarımadasında Kabile Hayatı, Yazar Hakan Temir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020) [*Tribal Life in the Arabian Peninsula* written by Hakan Temir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020)]". *Tokat İlmîyat Dergisi* | *Tokat Journal of İlmîyat* 9/1 (Haziran | June 2021), 429-435.

Copyright ©

Published by Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Islamic Sciences. Tokat | Turkey.
<https://dergipark.org.tr/ilmiyat>

Tribal Life in the Arabian Peninsula written by Hakan Temir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020)

Abstract: The concept of tribe, which is used in one way or another today, is perceived as a reality that is integrated with the Arabs and the geography they live in. At the same time, it is shown as the main reason for the chain of many important political, social and cultural events that took place during and after the Era of Bliss and the Rashidun Caliphates periods. It continues to be studied by researchers as it is a reality that has received a lot of response both theoretically and practically in the pre-Islamic period, taking into account issues such as tribal mentality, mechanism and method of application. On this occasion, it can be said that it is among the concepts that are kept up to date, and it can be easily predicted that it will be among the main research issues that continue to maintain this status in the future. In this context, Hakan Temir, who made a comprehensive research covering the period from the formation of tribal life in the Arabian Peninsula to the prophethood of the Prophet, contributed both to the questioning of the reality of the situation in question and to the understanding of the basic dynamics of the tribal structure, which had effects on more than one area in the peninsula, especially in the pre-Islamic period conducted a study to provide.

Keywords: Islamic History, Saudi Arabia, Prophethood, Pre-Islamic Period, Tribal Life.

Arap Yarımadasında Kabile Hayatı, Yazar Hakan Temir (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020)

Öz: Günümüzde şu ya da bu şekilde kullanılan kabile kavramı, var oluşu itibarıyla daha çok Araplar ve onların yaşadıkları coğrafya ile bütünleşmiş bir gerçeklik olarak algılanmaktadır. Aynı zamanda Asr-ı Saadet ve Hulefâ-yı Râşidîn dönemleri ve sonrasındaki süre zarfında yaşanan siyasî, sosyal ve kültürel birçok mühim olaylar silsilesinin en temel nedeni olarak gösterilmektedir. Kabile zihniyeti, işleyişi ve tatbik edilme yöntemi gibi hususlar dikkate alınarak İslâm öncesi dönemde gerek teorik gerekse pratik olarak oldukça fazla karşılık bulan bir yapı olması hasebiyle de araştırmacılar tarafından incelenmeye devam etmektedir. Bu vesileyle söz konusu gerçekliğin, güncelliğini koruyan kavramlar arasında olduğu söylenebileceği gibi gelecekte de bu durumunu muhafaza etmeyi sürdüren ana araştırma meseleleri arasında yer alacağı da kolaylıkla tahmin edilebilir. Bu bağlamda, Arap Yarımadası'ndaki kabile hayatının oluşumundan Hz. Peygamber'in risâletine kadarki dönemini kapsayan bir araştırma yapan Hakan Temir, hem bahsi geçen durumun gerçekliğinin sorgulanmasına hem de -özellikle- İslâm öncesi dönemde, yarımadadaki birden çok alana etkileri bulunan kabile yapısının temel dinamiklerinin anlaşılmasına katkı sağlayacak bir çalışma yürütmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Arabistan, Risâlet, Cahiliye Dönemi, Kabile Hayatı.

Kabile ve kabile hayatı, Arap Yarımadası'nda İslâm öncesi ve İslâmî dönemde vukû bulan siyasî, kültürel ve iktisadî olaylara doğrudan veya dolaylı olarak etkisi bulunan bir gerçekliktir. Esas itibariyle İslâmîyet, vaz' ettiği ilkeler mucibince kabile faaliyetlerine ve zihniyetine karşı çıksa da bu köklü yapıyı bütünüyle ortadan kaldıramamıştır. Dolayısıyla kabile hayatı, İslâm öncesi dönemi ifade eden, bir dönemden de öte zihniyeti yansıtan bir kavram olan Cahiliyenin en belirgin özelliklerinden birisidir.

Kabilenin doruk noktasının yakın Cahiliye çağına tekabül etmesi nedeniyle İslâmîyet'in kendisinden önceki zaman diliminde farklı hüküm ve boyutlara ne kadar etki edebildiğini veya etkilendiğini anlayabilmek açısından İslâm öncesi kabile yapısının bilinmesi oldukça önemlidir. Kökenleri oldukça eskilere dayanan kabile hayatının, İslâm'ın ana kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'te bahsinin geçtiği bilinmektedir. Hatta Kur'an-ı Kerim, Kureyş kabilesinin ticaret amacıyla gerçekleştirdiği yaz ve kış yolculuğunu ele alması hasebiyle Kureyş Suresi'nin ana konusunu oluşturmuş ve kabile gerçekliği Kur'an'ın işlediği konular arasında yer almıştır. Gerek İslâm öncesi gerekse İslâmî dönemi ele alan kaynakların bu köklü yapıya kapsamlı ve derinlikli bir şekilde yer vermemiş olmaları tespitinden hareket eden Temir, kabilenin başlangıcından İslâmîyet'in neşvünema bulduğu zaman aralığına kadar olan süreci ele almıştır.

İncelemesini yapacağımız eser, "Giriş"ten sonra üç ana bölüm, "Sonuç" ve "Ekler" kısımlarından oluşmaktadır.

"Giriş"te çalışmanın amaç ve yönteminden bahsedildikten sonra öncelikle söz konusu dönemdeki Amerika, Avrupa, Rusya, Mısır, Mezopotamya, İran, Hindistan ve Çin gibi çağdaş diğer dünya topluluklarında kabile hayatının varlığı tartışılmış; sonrasında Arap Yarımadası'ndaki kabile hayatının, teşekkülünden günümüze kadarki süreçte geçirdiği evrelere temas edilmiştir. Binâenaleyh araştırma esnasında istifade edilen kaynak literatürü hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştur. Arkeolojik kazı ve çalışma verilerinin mümkün olduğunca kullanıldığı söylenmiştir. Aynı zamanda bu bölümde çalışmanın ana temasının kabile hayatı olmasının yanında kabileyi konu edinen İslâmî eserlerin hicri ikinci asırdan itibaren yazıya geçirilmeye başlanması sebebiyle güvenilirlikleri meselesinin de cevap bekleyen sorular arasında yer aldığı belirtilmiştir.

"Arap Yarımadası'nda Kabilelerin Oluşumu ve Tasnifi" başlığını taşıyan ilk bölüm, kabilelerin ortaya çıkışında rol oynayan maddi ve manevi etmenleri konu edinmiştir. Arap kültüründe mühim bir konuma haiz olan nesep bahsi detaylı bir şekilde incelenmiş ve nesep konusunun insan anatomisine benzetilmesinden hareketle isimlendirilen şa'b, kabile, imâre,

batn ve fahz gibi nesep tabakalarının yanında, kabilenin kurucu unsurları arasında zikredilen menfaat, hamiyet ve asabiyet gibi soyut etkenlerin bu anatomiye ruh ve dirilik bahsettikleri ifade edilmiştir. Böylelikle kâmil bir insan metaforu ile nesep tabakalarının adlandırılması arasında benzerliğin bulunduğu ifade edilmiştir.

Arap kabileleri çeşitli tasniflere tabi tutularak, klasik taksimlere ve geleneksel bakış açılarına ufuk açıcı katkılarda bulunabilecek sorular sorulmuş ve bunlara cevaplar aranmıştır. Söz gelimi Adnân ve Kahtân ayırımından yola çıkılarak Adnân'ın bir yerde barınmak, Kahtân'ın ise kıtlık ve yağmursuzluk manâlarına gelmelerinden hareketle Kuzey Araplarının göçebe, Güney Araplarının yaşadıkları mekanın ise gayet verimli araziler oldukları gerçeğiyle tenâkuz arz ettiği meselesi tartışılmıştır. Sonucunda söz konusu ayırımın isimsel bir ayırım olmayıp, Adnân ve Kahtân'ın soyundan gelen kabilelerin hayat sürmeyi tercih ettikleri coğrafya ve konuştukları dil ile irtibatlı olduğu tespit edilmiştir. (s. 139) *Arab-ı bâide* ve *Arab-ı bâkiye* tasnifinde ise soyu tükenmiş olan Âd ve Semûd gibi kabilelerin, kabile olarak değil de kavim olarak nitelenmesinin sebepleri üzerinde durularak bunların kabile olarak ifade edilmesinin daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır. (s. 137) Aynı şekilde yarımada toplamda yüz yetmiş dört kabilenin yaşadığı ve bunlardan sadece yirmi tanesinin hayvan ismi taşıdığı tespitiyle totemizm iddialarına¹ bir antitez sunulmuştur. (s. 123) Hatta Allah Resulü'nün ashabına Ebû Hureyre (Kedicik babası) ve Esedullah (Allah'ın aslanı) şeklinde lakaplar vermesi totemizm gibi tevhidî inanca aykırı yaklaşımla irtibatlı lakapların, bahsi geçen totemizmle irtibatının bulunmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Çalışmanın hacim yönüyle en kapsamlı kısmı olan ikinci bölüm, "Arap Kabilelerinin Benzerlikleri-Farklılıkları ve Birbirleriyle İlişkileri" başlığını taşımaktadır. Anne, baba, mekan, dînî inanç, kabile reisliği, kabile örf ve adetleri, sembolleri, lehçeleri konu edilmiştir. Aynı zamanda kabileler arası ilişkilerde istilâk veya nevâkıl/tedâhül gibi kabilelere ferdî yahut toplumsal katılımı ifade eden kavramların yanında; savaşlar, antlaşmalar ve iletişim kanalları ele alınmıştır. Baba faktörünün hem ortak yön hem de ayırıcı unsurlar arasında zikredilmesi, kabile baba/atalarının birleştirici ve ayırıştırıcı olmak üzere çift yönlü bir konumda olduklarını gözler önüne sermektedir. Bu bölümde de ilk bölüme benzer şekilde dikkati celb eden tespitlerde bulunulmuştur. Söz gelimi, Arap kabilelerinin isimlendirilmesinde lakap-künye-gerçek isim gibi birbiriyle yakın ilişkileri bulu-

¹ Arapların puta tapıcılığının kökenlerini totemizme dayandıran görüş için bk. Şemseddin Gü-naltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, (Ankara: Ankara Okulu, 2020), 65-71.

nan kavramlar arasında lakap ve gerçek isimlerin kullanılmasına rağmen künyelerin hiç kullanılmaması (s. 163), soy şecerelerinin incelenmesi sonucunda put ismini taşıyan kişilerin mevcut olmasına rağmen kabile isimlerinin olmaması (s. 172) bu tespitler arasındadır. Kabile reislerinin kabileye başkanlık etmesinin yanında neşîta, sifâyâ, mirbâ' ve fudûl gibi birtakım yetki ve haklarının tespit edilmesi kabile hiyerarşisindeki içsel yapının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Livâ, râye ve vesm/veşm gibi kabile sembollerinin tartışmaya konu edilerek aralarındaki nüanslara değinilmesi kabile hayatına dair daha kapsamlı bir tanım ve tanımlamanın yapılmasına olanak sağlamıştır. Kabile fertleri ve diğer kabileler arasındaki iletişim araçları arasında bulunmasına rağmen kabile benliğini yansıtan lehçelerin geçirdiği sürece yer verilmesi de aynı çabanın ürünüdür.

Ne var ki diğer lehçelere fasihliğiyle galebe çalan Kureyş lehçesi ve ona yakın kabile lehçelerinin orijinalliğinin sebebi açıklanırken bunların fasih kalması Fars, Rum ve Habeşli gibi gayr-i Arap unsurlarla olan etkileşimin azlığına ve dolayısıyla haricî kelimelerin girişinin zorluğuna bağlanmaktadır. (s. 223) Ancak ilerleyen satırlarda Kureyş'in Mekke'nin hakimi ve Kabe'nin hizmetkarı olması sebebiyle hac yapmak için "Kabe'ye gelen Arapların konuşmalarından hoşlarına gidenleri seçtiklerinin" ifade edilmesi Kureyş lehçesinin fasihliğinin gayr-i Arap unsurlarla irtibat eksikliğinden kaynaklandığı tezine gölge düşürmektedir. Zira hacca gelen Arapların konuşmalarından seçilen kelimelerin Fars, Rum veya Habeş diyarlarından gelip gelmediği hususu meçhuldür. Kaldı ki Yemen-Şam ticaret yolu üzerinde bulunan bir şehrin ve geçimini ticaretle sağlayan bir halkın (Kureyş) söz konusu unsurlardan etkilenmediği yahut irtibatın daha az olduğu sonucuna kesin olarak varılamaz. Aksine daha fazla olabileceği de söylenebilir.

"Kabilelerdeki Sosyal, Ekonomik, Kültürel ve Dînî Durum" başlığı, çalışmanın üçüncü ve son bölümünü oluşturmaktadır. Sosyal sınıflar hürler, mevâli ve köleler olmak üzere üçlü tasnifle incelenmiş ve yarımada da önemli ticaret kaynakları olan ürünler zikredilmiştir. Aynı zamanda bu malzemelere yer verilmesi söz konusu zaman dilimindeki kabile yaşamında yürütülen zanaatsal faaliyetlere ve nispeten sanatsal becerilere yönelik bir perspektifin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Cahiliye kavramındaki ilk bakışta olumsuz anlamın aksine kabilelerin, mâbed ve mesken inşasına dair şu ya da bu şekilde kültürlerinin mevcut olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ne var ki İslâmiyet'in de hakkında hüküm bina ettiği süt annelik meselesi ele alınırken Cahiliye döneminde çocukların öncelikle nesepçe soylu olan Araplara bazen de

Araplar dışındaki başka topluluklara verildiği belirtilmektedir. Bunun nedeni olarak ise ‘şeref’ hususiyeti ön plana çıkarılmakta ve Ensâr’dan Abdullah b. Atîk’in süt annesinin Hayber Yahudilerinden olduğu örnek olarak gösterilmektedir. Bu konuda nesepten ziyade şerefin ön planda olduğunu açıklığa kavuşturmak gayesiyle “Yahudilerin nesep konusunda yetenekli olmadıkları” ifade edilmektedir. (s. 318) Oysaki çocuğun süt anneye verilmesinde şerefin tercih ediliş sebepleri arasında olabileceği kabul edilmekle birlikte inancını “seçilmişlik” temeli üzerine bina eden, yaklaşık olarak iki bin yıllık bir tarihi zihinlerinde canlı tutan, dışa kapalı bir din ve ırk ismi olan Yahudiliğin; bu vesileyle Yahudilerin nesep konusunda yeteneksiz oldukları tezine ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Bir diğer husus ise yarımadada müntesipleri bulunan türlü dînî inanç şekilleri işlenirken Hanîflik bölümünün kısa geçilmesidir. Oysaki bir doktora tezi olması hasebiyle kabileye dair şümüllü malumatın sunulma gayesi varken böyle bir inancın varlığı, müntesipleri ve birtakım müsteşrik iddialarının tartışılması daha kapsamlı bir dînî-kabile hayatı tasavvurunun oluşmasına katkıda bulunurdu.

“Sonuç” başlığı altında, giriş kısmında ifade edilen meselelere dair değerlendirmelerde bulunulmakta ve sunulan meselelerin yansıtılması hususunda ulaşılan sonuçlara yer verilmektedir.

“Ekler” kısmında beş ek veri sunulmuştur. Bu eklerden en önemlisi otuz dört bayrak, beş sancak ve bir tane de hem bayrak hem de sancak mesabesindeki toplam kırk işarete yer veren kabilelere ait sembolleri simgeleyen ektir.

Sonuç olarak kabile, yaklaşık olarak 3,2 milyon km²’lik bir alana yayılan Arapları siyâsî, sosyal, kültürel ve iktisadî yönden etkileyen ve Arap aklı için mühim bir konumda olan bir yapıdır. Söz konusu yapının tarihte olduğu gibi günümüzde de yansımaları devam etmektedir. Bu nedenle ortaya çıkışından risaletin doğuşuna kadar olan zaman diliminde Arap Yarımadası’ndaki kabile hayatını araştırma konusu edinen eser, bunun yanında esasında üç önemli soru üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki, İslâmî dönem kaynaklarının Cahiliye çağını ele almadaki başarısıdır. Yani İslâmî kaynakların objektifliğidir. İkincisi, kabilelere dair var olan malumattan yola çıkılarak kapsamlı bir kabile anlatısının imkanınıdır. Üçüncüsü ise, -ilk soruyla bağlantılı olmasına rağmen daha hususi bir sorudur- daha çok Arap nesep alimleri tarafından kaleme alınan nesep kitaplarının tarafsızlığı meselesidir. Bahsi geçen sorulara cevaplar aranırken de birtakım tez ve iddialara anti tez mahiyetinde görüşler serdedilerek fikirsel açılımlara kapı aralamaktadır.

Söz konusu dönemdeki çağdaş diğer dünya toplumlarında kabile

varlığının tartışılması, neredeyse sadece İslam öncesi dönemle ve Arap Yarımadası'yla bütünleşmiş olan kabilenin esasında böyle olmayıp köklü bir tarihe ve türlü medeniyetlerde karşılığı bulunan bir gerçeklik olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda yarımada kabile mensuplarınca üretimi yapılan malzemelerin ele alınması bu zaman dilimindeki kabile yaşamında yürütülen zanaatsal faaliyetlere ve nispeten sanatsal becerilere yönelik bir perspektifin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Cahiliye kavramındaki ilk bakışta olumsuz anlamın aksine kabilelerin, mâbed ve mesken inşasına dair şu ya da bu şekilde kültürlerinin mevcut olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca başlangıcından risâlete kadarki zaman zarfında Arap Yarımadası'ndaki kabileciliğin siyasî, sosyal ve iktisâdî yönlerden araştırma amacını taşıyan müellif, bu dönemi ve yapıyı indî ve hissî görüşlere başvurmadan ilmî bir yöntemle inceleme gayretinde bulunmuştur. Aynı zamanda konuya ilgisi bulunan genel okuyucu kitlesi de ihmal edilmemiş; umûmî olarak sade ve anlaşılır bir üslup benimsenmiştir.

İslâm tarihi üzerine yapılan çalışmalara kaynaklık etme hususunda oldukça fayda sağlayacak olan bu eser, az bilinen bir zaman diliminin (Cahiliye) daha az bilinen bir konusunu (kabile) ele alması itibariyle kıymetli bir çalışmadır. Gerekli görülen durumlarda verilerin tablo şeklinde sunulması ve elde edilen arkeolojik kazılara dair resimlerin eklenmesi de ele alınan konunun mental bir bütünlük çerçevesinde anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ancak özellikle giriş kısmında yapılan yazım hataları da dikkatlerden kaçmamakta ve bir sonraki basım sırasında yeniden gözden geçirilerek tashih edilmesi temenni edilmektedir.